

# Výstava *Kouzelné hrací strojky*

PETER BALOG

**P**očátkem roku 2012 ještě nikdo v Českém muzeu hudby netušil, že do půl roku budeme v jeho prostorách vystavovat hrací automaty. Ne však ty neslavně výherní, které jsou trnem v oku adiktologů, ale automaty hudební aneb automatofony. Tato početná a rozmanitá skupina hudebních nástrojů stála dlouho mimo zájem hudebněvědních oborů, i když první známky jejich používání máme již ze starověkého Řecka anebo Egypta. V padesátých letech minulého století propadl jejich kouzlu i prešovský rodák, organolog a pracovník Národního muzea dr. Alexander Buchner. Jako vedoucí hudebního oddělení vytvořil sbírku (ná)strojů, které badatelsky využil k napsání jedné z prvních systematik automatických hudebních nástrojů vůbec, a to v celosvětovém kontextu. Do několika jazyků přeložené *Hudební automaty* a „*Buchnerovy*“ nástroje se tak staly základem při tvorbě výstavy *Kouzelné hrací strojky*. Děkujeme.

Naše hrací strojky zahrály na úvod výstavnímu cyklu Monarchie, projektu Národního muzea, který v osmi výstavách nahlížel na život v rakousko-uherské monarchii. Chtěli jsme do Českého muzea hudby přilákat širší veřejnost a zdá se, že se nám to povedlo, i když „Štamgasty“ byli senioři a zahraniční turisté. Nicméně ohlasy všech byly pozitivní, v některých exponáty vzbuzovaly imaginární nostalgii, v některých úžas a nadšení. Hmatatelnou hudbu ocenili zejména nevidomí, technicky zdatní mohli prozkoumat alespoň pohledem důmyslné systémy nástrojů a během komentovaných prohlídek projevíli největší radost, zájem o hlubší vhled a vůbec přemýšlení jako takové klienti pražského nízkoprahového centra.

Výstava do velké míry sledovala chronologický vývoj automatofonů od 16. století až po současnost. Nejstarší a nejcennější unikátní exponát zapůjčila Národní knihovna: Trauttmansdorffské hodiny s automatickou zvonkohrou. V roce 2006 si je mohli zájemci zblízka prohlédnout v holandském Utrechtu, jinak jsou uloženy v Klementinu. Podobných exponátů je na celém světě jenom kolem padesáti kusů. Osmnácté století reprezentovala další skupina nástrojů, a to flétnové hodiny, jejichž technická vyspělost učarovala Wolfgangu Amadeu Mozartovi nebo Josephu Haydnovi natolik, že pro ně zkomponovali svá díla. „Dlouhé“ devatenácté století jsme identifikovali s hřebíčkovými hracími skříňkami a polyfony, které téměř bez restaurátorského zásahu hrají dodnes. Zvláště jsme se věnovali automatonům – mechanickým pohyblivým loutkám, imitujícím lidské chování. Těchto skvostů je v českých muzejních sbírkách jenom poskrovnu, a tak jsme mohli s hrdostí ukázat *Opici hrající na housle* z Uměleckoprůmyslového muzea, *Hráče na flétnu* a *Ptačí zpěv* z Národního technického muzea a našeho *Hráče na banjo* od proslulého pařížského výrobce Gustava Vichyho. Jako „nejhrůzostrašnější“ exponát jsme vystavili kolovrátek s opičí kapelou – skupinu šesti opic napodobujících hru na housle, pozoun, kontrabas, harfu a buben. Tento raritní exponát je jinak ukryt před zraky návštěvníků v depozitářích Národního technického muzea. V místnosti věnované dvacátému století jsme představili

automatický klavír, tzv. pianolu, kterou si návštěvníci mohli na místě vyzkoušet, stejně jako pozorovat při hře klavírové orchestriony. Celou výstavu pak uzavíraly moderní elektronické automatofony se stěžejním exponátem příznačného jména „Číslizvuk“.

Přidanou hodnotou výstavy byl doprovodný program: vystoupení flašinetářů ve dvoraně muzea, komponované večery s pianolou Jana Hochsteigera, přednáška Ing. Antonína Švejdy nebo představení opery *Brundibár* v podání komorního orchestru Archioni Plus a Dismanova rozhlasového souboru pod vedením Zdeny Fleglové. Celá výstava měla bohatou reklamu a velké množství mediální prezentace.

Zvláštní poděkování patří Pavlu Ševčíkovi za grafické zpracování celé výstavy, který využil optický klam jako jeho základ. Optický klam jako metaforu symptomatickou pro hudební automaty, pro stroje, které ožijí, stejně jako se statický obraz rozpohybuje.

### **Autorský tým:**

Komisař: Emanuele Gadaleta

Autoři: Peter Balog, Taťána Součková, Dagmar Štefancová

Architektonický návrh: ROBUST architects – Ondřej Busta, Robert Damec

Grafické zpracování: Purple – Pavel Ševčík

Audio a video instalace: Peter Balog, 3D sense

Doprovodný program: Lenka Kobrová



### **Kouzelné hrací strojky / Magical Playing Machines**

Detailní pohyby a mechanismus některých hracích strojků odkrývala návštěvníkům speciálně natočená krátká videa. Na snímku z natáčení je orchestrion firmy Eduard Dienst & Co. (Lipsko, 1900–1910). / The detailed motion and mechanism of some playing machines were revealed to visitors by specially-made short videos. This photograph from the making of a video shows an orchestrion by the firm of Eduard Dienst & Co. (Leipzig, 1900–1910). NM-ČMH E 1981

Fotografie / Photograph, Peter Balog

# *Magical Playing Machines – An Exhibition*

PETER BALOG

**A**t the beginning of 2012 nobody in the Czech Museum of Music yet guessed that within half a year we would be exhibiting automatic playing machines. Not of course the infamous slot machines that are a thorn in the eye of ‘adictologists’, but machines that play music, called automatophones. This large and diverse group of musical instruments long remained outside the focus of interest of musicological disciplines, even though the first known evidence of their use goes all the way back to ancient Greece and Egypt. In the 1950s Dr. Alexander Buchner, organologist and employee of the National Museum, a native of Prešov in Slovakia, succumbed to their magic. As head of the museum’s Music Division he assembled a collection of musical machines which he then used in creating one of the first systematic classifications of self-playing instruments anywhere in the world. Thus his *Hudební automaty* (Self-Playing Musical Machines), translated into several languages, and his ‘Buchner machines’ became the basis for our own exhibition – *Kouzelné hrací strojky* (Magical Playing Machines). We thank him.

Our playing machines sounded forth as the introduction to the National Museum’s exhibition series called *Monarchie* (The Monarchy), a project taking a look at life in the Austro-Hungarian monarchy of the Habsburgs via a total of eight exhibitions. We wanted to attract the broad public to the Czech Museum of Music, and it seems we succeeded. The most frequent visitors tended to be seniors and foreign tourists, but all responses were positive. For some visitors the items displayed evoked nostalgia, while others responded with amazement and enthusiasm. ‘Touchable’ music was appreciated especially by the visually-challenged. Those with technical skills could appreciate the complicated systems of instruments at least with their eyes, and during guided tours those showing the greatest pleasure, the most interest in gaining deeper insights, and the most thought in general were visitors from the Prague low-threshold centre.

To a large extent the exhibition traced the chronological evolution of automatophones from the sixteenth century to the present day. The oldest and most valuable item was the unique Trauttmansdorff Clock with an automatic carillon, on loan from the National Library – one of only about fifty musical playing machines still existing from the sixteenth century in the whole world. In 2006 it was displayed in Utrecht, but otherwise it is normally deposited in Prague’s Clementinum. The eighteenth century was represented by another group of instruments, namely flute clocks, whose advanced technical construction so enchanted composers like Wolfgang Amadeus Mozart and Joseph Haydn that they composed works for them. From the ‘long nineteenth century’ (extending from the French Revolution to World War I) we had musical boxes and polyphons that still play today almost without any



**Kouzelné hrací strojky / Magical Playing Machines**

Pohled do výstavního prostoru / View into the exhibition space

Fotografie / Photograph, Jan Kříženecký

restoration work having been done. We devoted special attention to automatons – mechanically-moving figures imitating human behaviour. There are only a few such gems in the collections of Czech museums, and thus we were proud to be able to display the *Monkey Playing a Violin* from the Museum of Decorative Arts, the *Flute Player* and *Singing Bird* from the National Technical Museum, and our own *Banjo Player* by the famous Paris maker Gustav Vichy. As the ‘most horrifying’ item

we displayed a barrel organ with a monkey band – a group of six monkeys that appear to play violin, trombone, contrabass, harp, and drum. This rarity is normally hidden from the eyes of visitors in the depositaries of the National Technical Museum. In a room devoted to the twentieth century we presented a player piano that visitors could try out on the spot, just as they could observe piano orchestras playing. The whole exposition was then concluded by modern electronic automatophones including a prominent exhibit item called *Číslízvuk* (Sounding Numbers).

The exhibition was enhanced by a series of accompanying events such as a performance by barrel organ players in the museum’s atrium, ‘show-and-tell’ player piano evenings with Jan Hochsteiger, a lecture by Antonín Švejda, and a presentation by the Archioni Plus Chamber Orchestra and the Disman Radio Ensemble led by Zdena Fleglová of the opera *Brundibár*. The whole exhibition was widely promoted and very well represented in the media.

Special thanks go to Pavel Ševčík for graphic treatment of the entire exhibition based on optical illusion, as a metaphor characteristic of musical playing machines – machines that come to life like a static picture that begins to move.

**The exhibition team:**

Commissioner: Emanuele Gadaleta

Authors: Peter Balog, Taťána Součková, Dagmar Štefancová

Architectural design: ‘Robust Architects’ – Ondřej Busta and Robert Damec

Graphic treatment: ‘Purple’ – Pavel Ševčík

Audio and video installations: Peter Balog and ‘3D Sense’

Accompanying events: Lenka Kobrová



**František Ondříček**

Fotografie / Photograph, Jindřich  
Lachmann, Praha / Prague,  
[1875–1876?]  
NM-ČMH-HHO F 7003



**Detail houslí z portrétu Františka Ondříčka /**

**Detail of violin from portrait of František Ondříček**

Olej na plátně / Oil on canvas, Václav Brožík, Paris, 1892  
NM-ČMH-HHO F 3736





**Housle / Violin Carlo Giuseppe Testore, Milán / Milan, ca. 1700 (NM-ČMH-OHN E 589)**

Poškození vrchní desky, snímek z roku 1947 / Damaged belly, photograph from 1947

Fotoarchiv houslaře Karla Vávry / Archive of the violin maker Karel Vávra

Současný stav nástroje / Present condition of the instrument

Fotografie / Photograph, Jan Kříženecký, 2013



**František Ondříček**

Fotografie / Photograph, Ludwig Grillich, Wien / Vienna, [90. léta 19. století] / [1890s]

NM-ČMH-HHO F 2401



**František Ondříček**

Fotografie / Photograph, H. Borgato,  
La Spezia, 1921

NM-ČMH-HHO pozůstalost Bohuslava Šicha /  
from the estate of Bohuslav Šich

**Hugo Boettinger: František Ondříček a Roman  
Veselý, Zkouška na komorní koncert u nás  
17. IV. 1916 / František Ondříček and Roman  
Veselý, Rehearsal for a Chamber Concert  
at Our Home, 17 April 1916**

Kresba, Praha / Drawing, Prague, 1916  
NM-ČMH-HHO F 12918





Ukázka partitury symfonické básně *Léto*, op. 23, kterou Ostrčil dokončil 25. 8. 1926 v Soběslavi a 30. 1. 1927 ji v premiéře provedl s Českou filharmonií v Obecním domě v Praze. Dirigoval zřejmě z této autografní partitury, soudě podle dirigentských poznámek modrou pastelkou.  
NM-ČMH Tr B 181





Sample from the autograph score of the symphonic poem **Summer, Op. 23**, which Ostrčil completed 25 August 1926 in Soběslav and conducted in its premiere with the Czech Philharmonic in Prague's Municipal House on 30 January 1927. Judging by conductor's notes (in blue) he apparently conducted from this score.  
NM-ČMH Tr B 181



**Píšťalový kolovrátek s opičí kapelou**, neznámý výrobce / **Pipe barrel organ with monkey band**, anonymous, ca. 1840; detail

Národní technické muzeum, inv. č. 31507 / National Technical Museum, inventory number 31507

Fotografie / Photograph, Jan Kříženecký

**Flétnové hodiny**, výrobce Petr Heinrich, Praha, 1. polovina 19. století / **Flute clock**, Petr Heinrich, Prague, first half of the nineteenth century  
NM-ČMH E 2113

Fotografie / Photograph, Ondřej Vetiška



**Modulární syntezátor „Číslizvuk“** vyrobený Výzkumným ústavem pro rozhlas a televizi – poslední zastavení ve výstavě *Kouzelné hrací strojky* / **‘Číslizvuk’ modular synthesizer** made by the Research Institute for Radio and Television – the last stop in the exhibition *Magical Playing Machines*  
Fotografie / Photograph, Jan Kříženecký

**Ukázka z velkoplošných grafik Pavla Ševčíka** / **Sample from the large-scale graphic art of Pavel Ševčík**



## Album Jana Ludevíta Procházky z let 1860-1888 The Procházka Album (1860-1888)

Ed. Jana VOJTĚŠKOVÁ, Praha: KLP - Koniasch Latin Press & Národní muzeum, 2013

412 str. / pp., 170 × 240 mm (B5), vřz. / HB, česky a anglicky / in Czech and English, bar. / in colour

Komentovaná kritická edice 177 pamětních zápisů/dopisů obsažených v pamětním albu českého skladatele, klavíristy, dirigenta, hudebního publicisty a organizátora kulturního života Jana Ludevíta Procházky (1837-1888).

Album je vzácnou památkou k dějinám evropské hudební kultury druhé poloviny 19. století. Obsahuje dopisy a pamětní zápisy více než stovky skladatelů, interpretů, dirigentů, kritiků, spisovatelů, umělců a dalších osobností, které spoluutvářely kulturní dění nejen v českých zemích, nýbrž i v Rakousku, Uhersku, Německu, Rusku, Polsku, Itálii, Francii a na Slovensku (např. A. Dvořák, B. Smetana, Z. Fibich, F. Liszt, H. Riemann, H. von Bülow, A. W. Ambros, C. Goldmark, R. Eitner, L. Legner, A. G. Rubinstein, J. L. Bella).

Kniha je doplněna barevnými faksimilemi všech dokumentů.



Annotated critical edition of 177 commemorative inscriptions/letters addressed to Jan Ludevít Procházka (1837-1888), the Czech composer, music critic, pianist, editor and concert presenter.

The album provides precious testimony to the history of musical culture in the second half of the 19th century, containing letters and commemorative inscriptions written

by more than a hundred composers, performers, conductors, critics, writers, and other personalities who had a significant impact on European culture and were related to cultural happenings not only in the Bohemian lands, but also in Austria, Hungary, Germany, Russia, Poland, Italy, France, and Slovakia (e.g. A. Dvořák, B. Smetana, Z. Fibich, F. Liszt, H. Riemann, H. von Bülow, A. W. Ambros, C. Goldmark, R. Eitner, A. G. Rubinstein). The publication includes colour facsimiles of all items.

INFO: KLP, Na Hubálce 7, CZ-169 00 Praha 6, koniasch@gmail.com, tel./fax: +420-220511681

